HÖGSTA DOMSTOLENS
BESLUT

meddelat i Stockholm den 31 mars 2026

Mål nr
Ä 7186-25

PARTER

Klagande

A.A.

Motpart

Justitiekanslern

Box 2308

103 17 Stockholm

SAKEN

Ersättning till särskild företrädare för barn

ÖVERKLAGAT AVGÖRANDE

Göta hovrätts beslut 2025-07-28 i mål Ä 2172-25

_____

Besöksadress
Riddarhustorget 8

Telefon
08-561 666 00

Öppettider
måndag–fredag
08:45–12:00
13:15–15:00

Postadress
Högsta domstolen
Box 2066
103 12 Stockholm

E-post
hogsta.domstolen@dom.se

Webbplats
www.hogstadomstolen.se

HÖGSTA DOMSTOLENS AVGÖRANDE

Högsta domstolen ändrar hovrättens beslut och bestämmer att A.A. ska få ersättning av allmänna medel med 12 439 kr. Av beloppet avser 7 930 kr arbete, 1 813 kr tidsspillan, 208 kr utlägg och 2 488 kr mervärdesskatt. Staten ska svara för kostnaden.

YRKANDEN I HÖGSTA DOMSTOLEN

A.A. har yrkat att Högsta domstolen ska tillerkänna henne den ersättning för arbete som hon begärt i tingsrätten.

Justitiekanslern har överlämnat åt Högsta domstolen att pröva om det finns tillräckliga skäl att bifalla överklagandet.

SKÄL

Bakgrund

1. Efter att åklagaren inlett förundersökning rörande misstankar om misshandel och olaga hot mot en underårig målsägande och ansökt om förordnande av en särskild företrädare för målsäganden utsåg tingsrätten A.A.

2. Åklagaren lade omkring en vecka senare ned förundersökningen med hänvisning till att det inte skulle gå att bevisa brott. A.A. begärde överprövning av beslutet.

3. Efter att ha underrättats om att förundersökningen lagts ned beslutade tingsrätten att avsluta ärendet i domstolen och att tillerkänna A.A. ersättning för arbetet som särskild företrädare. Hon tillerkändes

Dok.Id 351049

dock inte ersättning för den del – en timme – som avsåg arbete med begäran om överprövning av nedläggningsbeslutet. Den uppgiften ansågs inte ingå i uppdraget som särskild företrädare för barn.

4. Hovrätten har fastställt tingsrättens beslut.

Frågan i målet

5. Frågan i målet är om det ingår i en särskild företrädares behörighet att begära överprövning av åklagarens beslut att lägga ned förundersökningen eller att inte väcka åtal.

När ska en särskild företrädare för barn förordnas?

6. En särskild företrädare för barn ska förordnas när en förundersökning har inletts eller återupptagits i fråga om ett brott som kan leda till fängelse och som har begåtts mot någon som är under 18 år, om en vårdnadshavare kan misstänkas för brottet, eller det kan befaras att en vårdnadshavare på grund av sitt förhållande till den som kan misstänkas för brottet inte kommer att ta till vara barnets rätt. Om det med hänsyn till barnet är obehövligt eller om särskilda skäl annars talar mot det ska någon särskild företrädare inte förordnas. (Se 1 § första och tredje stycket i lagen, 1999:997, om särskild företrädare för barn.)

7. Regleringen syftar till att stärka möjligheterna att ta till vara barnets rätt när en vårdnadshavare eller en närstående till en vårdnadshavare misstänks för brott mot barnet. I sådana fall uppkommer ofta intressekonflikter eftersom det är vårdnadshavaren som för talan om brott när målsäganden är omyndig och brottet rör hans eller hennes person (se 20 kap. 14 § rättegångsbalken). Det kan vidare uppstå rättsliga problem, exempelvis vid genomförande av förhör och läkarundersökningar, när det

Dok.Id 351049

skulle skada utredningen att informera vårdnadshavarna. Det bakomliggande syftet är att förbättra förutsättningarna att utreda sådana brottsmisstankar och att förebygga fortsatta övergrepp mot barnet. (Jfr prop. 1998/99:133 s. 16 f.)

8. Av 1 § andra och fjärde stycket framgår att en särskild företrädare också kan utses i ärenden enligt lagen (1988:688) om kontaktförbud och att ett förordnande enligt första stycket kan omfatta ett sådant ärende.

Företrädarens uppgifter

9. Den som förordnats enligt 1 § första stycket ska, i stället för barnets vårdnadshavare, som ställföreträdare ta till vara barnets rätt under förundersökningen och i efterföljande rättegång. Sedan 2021 omfattar uppdraget även att ta till vara barnets rätt vid åtgärder som rör verkställighet av skadestånd och ansökan om brottsskadeersättning. En särskild företrädare får inte väcka åtal och får inte heller väcka någon skadeståndstalan utan att ett allmänt åtal har väckts. (Se 3 § första stycket.)

10. Förordnandet av en särskild företrädare innebär att han eller hon, i de frågor som omfattas av uppdraget, tar över vårdnadshavarens befogenheter som ställföreträdare för barnet. Den särskilda företrädaren träder i stället för båda vårdnadshavarna även om brottsmisstankarna bara gäller en av dem. Företrädarens agerande ska helt styras av vad som kan anses vara barnets bästa. Utgångspunkten är att det ligger i barnets intresse att utredningsåtgärder kommer till stånd. (Se a. prop. s. 42 f.)

När upphör förordnandet?

11. En särskild företrädare ska entledigas om det inte längre behövs en företrädare (se 9 §). När lagen infördes var avsikten att ett förordnande skulle upphöra utan något särskilt beslut när rättegången är avslutad och

Dok.Id 351049

domen fått laga kraft beträffande såväl brottet som eventuellt skadestånd. Detsamma skulle gälla när åklagaren beslutat att inte väcka något åtal eller när den särskilda företrädaren inte övertagit ett nedlagt åtal. (Se a. prop. s. 47.)

12. Sedan en särskild företrädares uppdrag utvidgats till att även omfatta åtgärder som rör verkställighet av skadestånd och ansökan om brottsskadeersättning kan ett förordnande inte i alla situationer anses ha upphört – utan särskilt beslut om det – när en dom har fått laga kraft eller ett beslut att inte väcka åtal har fattats.

Ingår det i en företrädares behörighet att begära överprövning?

Möjligheten till överprövning fyller en viktig funktion

13. En förundersökning kan avslutas utan att åtal väcks genom ett beslut att lägga ned förundersökningen eller genom ett beslut att inte väcka åtal. Sådana beslut av åklagare kan överprövas av en överordnad åklagare på begäran av bland annat en målsägande. Förfarandet har sin rättsliga grund främst i bestämmelsen i 7 kap. 5 § rättegångsbalken om att överordnad åklagare kan överta lägre åklagares uppgifter. Det fyller en viktig kontrollfunktion och är en väsentlig rättssäkerhetsgaranti för den enskilde. (Se prop. 2000/01:92 s. 15 f.)

14. Enligt EU:s brottsofferdirektiv[1] åligger det medlemsstaterna att säkerställa att brottsoffer har rätt till överprövning av ett beslut att inte väcka åtal (se artikel 11.1). Vid genomförandet av direktivet bedömdes

[1] Europaparlamentets och rådets direktiv 2012/29/EU av den 25 oktober 2012 om fastställande av miniminormer för brottsoffers rättigheter och för stöd till och skydd av dem samt om ersättande av rådets rambeslut 2001/220/RIF.

kravet vara uppfyllt genom överprövningsförfarandet (se prop. 2014/15:77 s. 13).

En särskild företrädare bör kunna begära överprövning

15. Frågan om det ingår i en särskild företrädares behörighet att begära överprövning av åklagarens beslut att lägga ned förundersökningen, eller att inte väcka åtal, ges inte något uttryckligt svar av lagtexten och behandlades inte heller i förarbetena. Däremot behandlades frågan om det skulle ingå i uppdraget att överta ett åtal som åklagaren lagt ned. I propositionen uttalades att principiella skäl talade mot att en underårig i en pågående process inte skulle ha samma faktiska möjligheter att driva en process vidare som andra målsägande. Slutsatsen blev därför att den särskilda företrädaren skulle kunna ta över ett nedlagt åtal. Företrädaren skulle också kunna biträda ett av åklagaren väckt åtal och överklaga en ogillad ansvarstalan. (Se prop. 1998/99:133 s. 29.)

16. Genom möjligheten att överta ett nedlagt åtal och överklaga en ogillad ansvarstalan har en särskild företrädare getts rätt att, för barnets räkning, självständigt föra talan om ansvar för brott. Det ligger i linje med detta att en särskild företrädare också får begära överprövning av ett beslut att lägga ned förundersökningen eller att inte väcka åtal.

17. Lagens syfte och de krav som följer av brottsofferdirektivet talar tydligt i samma riktning (se p. 7 och 14). En omyndig målsägande saknar ofta möjlighet att själv begära överprövning av åklagarens beslut att lägga ned förundersökningen eller att inte väcka åtal. Om inte den särskilda företrädaren kan framställa en sådan begäran skulle målsäganden vara hänvisad till vårdnadshavaren, som kan vara den som misstänks för brott mot målsäganden.

Dok.Id 351049

18. Mot denna bakgrund måste det anses ingå i en särskild företrädares behörighet att begära överprövning av åklagarens beslut att lägga ned förundersökningen eller att inte väcka åtal. Det följer av uppdraget som särskild företrädare att en sådan begäran bara ska framställas när det bedöms vara till barnets bästa.

Bedömningen i detta fall

19. A.A.s åtgärd att begära överprövning av åklagarens beslut att lägga ned förundersökningen har omfattats av hennes uppdrag som särskild företrädare.

20. Det finns inte anledning att ifrågasätta hennes bedömning av behovet av åtgärden. A.A. har därmed rätt till ersättning för det arbete som varit förenat med begäran om överprövning.

21. Överklagandet ska alltså bifallas.

_____

I avgörandet har deltagit justitieråden Agneta Bäcklund, Eric M. Runesson, Cecilia Renfors (referent), Anders Perklev och Erik Sjöman.
Föredragande har varit justitiesekreteraren Oskar Nyqvist.

Dok.Id 351049